

Evliyâ Çelebi Seyahatnâme'sinde üç başşehrîn suları, su yapıları, su esnafı

SEYİT ALİ KAHRAMAN

36 A General View of the City of CONSTANTINOPLE.
Printed for BOWLES & CARVER Map & Paintsellers

Vue Generale de la VILLE de CONSTANTINOPLE.

Here, N. 69 in, St. Pauls Church Yard. LONDON.

E

VLİYÂ Çelebi, Seyahat-nâme'sinin ilk cildinde İstanbul, ikinci cildinde Bursa, üçüncü cildinde ise Edirne şehrinin özelliklerini özgün üslûbuyla, tafsîlâtıca anlatmıştır. Meşhur seyyâhın Osmanlı'nın bu üç büyük merkezindeki su kaynaklarına, su yollarına, su yapılarına, su ve hamamcı esnafına dâir anlattıkları ilginç ve bir o kadar da eşsiz nitelikteki bilgiler, gerçek mânâda suyun etrâfında oluşmuş ve tâmmamen bize özgü bir kültürün hulâsası değerindedir.

SULAR BAHSİ

İstanbul Suları

Kırkçeşme Sularının Hikâyesi Süleyman Han'ın İstanbul içinde bir büyük hayrâtı daha yürürlükte "Kırkçeşme Kemerleri Suyu"dur. Bir kat kemeri Yanko asrında yapılmış İstanbul içre 40 adet çeşme idi; ama günlerin geçmesiyle yer yer yıkılıp Süleyman Han zamânına gelince İstanbul halkı, bir içim suya muhtaç olup bütün tuzlu-acı (şorlu) su kuyularından içerek susuzluklarını giderip çok sıkıntı ve darlık çekermiş. Süleyman Han, İstanbul'un batısında bir menzil uzak yerde tatlı sular bulup hendese ilmiyle İstanbul'a getirmeyi isteyince Mîmar Sinan, "Pâdişâhım eğer bu büyük hayrat sana nasip olursa ta bu yerden İstanbul'a onbir saat menzildir. Keseleri uç uca dizip bu kadar bol mal sarf ederseniz bu hayrat size nasip olur ve yoksa bu hayrâta bu mülk kâdir değildir, doğru haber budur Pâdişâhım!" deyince hemen Süleyman Han, "Ey Mîmar Sinan, hele şu tatlı su İstan-

bul'a hendese üzere gitmek mümkün müdür?"

"Evet pâdişâhım, mümkündür. Büyük nehir gibi akar. Eyî, imdi sen keseleri uç uca eğer dizersen bu su İstanbul'a varır, dedik. İnşâallah hakir keseleri yan yana ve kese kese bitişik iki konak yer dizeyim."

Hemen "Bismillâh" ile bir kese altını anılan pınarın başına saçıp temeline başlayıp yedi yılda 3700 göz kemerlerdir ki bâzı yerleri göklere baş çekmiş ikişer üçer kat kemerlerdir.

İstanbul içre girip Atpazarı yakınında Yanko'nun Kırkçeşme Kemerleri üzere geçirmek gerekip İstanbul şehri içre anılan tatlı suyu dağıtıp Kerbelâ şehitleri ruhlarını şâd eyledi.

Önce kâfir zamanında Kırkçeşme'den başka akar su yok idi. Yağmur suyuna yollar yaparak İstanbul içinde beş yerde üstü açık sarnıçlara akıtılarak bunlar yağmur suyuyla dolardı.

Üstü kapalı (---) adet sarnıçlara, kışın Kırkçeşme suyunu oluklarla getirerek doldurup temmuz ayında içerlerdi. Daha sonra (---) târihinde Fâtih, bu Makedonya'yı (İstanbul'u) fethedince câmi yapmış ve hayat suyu getirmiştir.

Fâtih Çeşmesi 200 adet, Bayezid Han Çeşmesi 70 adet, Süleyman Han Çeşmesi 700 adettir.

Daha sonra nice vezirler binlerce pınarlar bularak Süleyman Han kemerlerine ekleyip İstanbul'u suladılar. Ancak Süleyman Han'dan önce İstanbul şehrinde su azdı. Daha sonra Süleyman Han su kemerlerini yapıp İstanbul halkını susuzluktan kurtardı. Allah rahmet eylesin.

Bursa Suları

Kaynak suyu çeşmelerinin sayıları ve anlatılması; Hepsî 2060 adet can bağışlayan çeşmelerdir. Gerçi bu büyük şehir çeşmeye muhtaç değildir; ama gelen gidenler ve memleketinden ayrı kalmış garip susamışlar için hayır sâhipleri 2060 adet çeşme yapmışlar ki her biri hayat suyundan nişan verir.

Sürgün şeyhülislâm Aziz Efendi, 200 adet hayat pınarı çeşme yaparak her can bağışlayan çeşmenin üzerine "Sâhibü'l-hayrât fakir Aziz" diye yazıp birer "Fâtîha" istemiştir. 200 çeşmesi hemen Bezzâzistan önünde, Kavukçular içinde, Gelincik Çarşısı'nda, Ulu Câmîi semtlerinde ve her köşe başında ikişer yerden adam boynu kalınlığında tatlı sular akar, birbirinden doğup geçerek bir çeşmeye daha varır. Bütün çeşmeleri böyle yapılmıştır.

Bu çeşmelerden başka, bu şehir içinde toplam 23 bin hânede birer akar su bulunmaktadır ki her biri birer su değirmenini yürütür. Bunlar evden eve gidip nice bin havuz, fıskiye ve şadırvanı, ev hamamlarını, bağ ve bostanları sular. Zîra bu Bursa şehri, Ruhban Dağı'nın eteğine düştüğünden bütün evleri birbirinden yüksekçe yapılmış olup hânedan hâneye su akıtmak mümkündür.

Bütün suların kaynağı 17 gözdür. Bunlardan en önemlisi, hayat suyu olan Pınarbaşı'dır ki Ruhban Dağı'nın eteğinde nice yerde kayalardan pâk, saf, beyaz ve temiz berrak su çıkıp Bursa şehrini istîlâ eder.

Sünderlibaşı, Çatal Kaynakbaşı, Kepizbaşı, Naşı Deresibaşı, Sobranbaşı, Ardıçlıbaşı, Hansunbaşı, Billûr Kaynağı,

Samanlı Kaynak. Keşiş Dağı'nda bir pınar vardır, akıp kaybolur, oradan saman dökülerek bu mahalden saman belli olduğu için "Samanlı Kaynak" derler.

Diğerleri, Şeker Kaynağı, Selâm Kayası Kaynağı, Kral Kaynağı ve Murad Dede Kaynağı. Kısacası 17 adet büyük kaynak vardır ki temmuz ayında bunların birine insanoğlu elini sokup üç taş çıkarmaya gücü yetmez. Tâ bu derece soğuk sulardır. Ancak zamanın geçmesiyle su yolları bozulup zâlim su yolcuları geceleyin su yollarına at fışkısı dökerek, yıkılmış ve bozulmuş olan yerleri fışkı ile kapanır, su akar. Ama elbette suların lezzeti ve rengi değişir. Fakat gündüz gözüne fışkı dökmek ihtimalleri yoktur, yoksa hâkim haklarından gelir. Ama ağız tadı olan ve zevk sâhibi kimseler anılan onyediyi kaynak-tan ve nice yüz temiz çeşmelerden su getirip içip safâ ederler. Kısacası Bursa demek, sudan ibâret bir sözdür.

Edirne Suları

Edirne şehrindeki üç nehir evvelâ Edirne beldesinin doğu tarafında, Tunca Nehri akar. İlk kaynağı, Kızanlık ve Niğebolu sancağı hudûdunda Torbakotran Dağları'dır. Oradan toplanıp Kızanlık kasabası yakınından kible yönüne doğru akarak Edirne içinde Hünkâr Bahçesi çevresini dolaşarak Saraçhâne Köprüsü altından geçip Mihâl Köprüsü'ne varır. Arda Nehri Edirne şehrinin güney tarafında (---) (---) (---) dağlarından gelip Mihâl Köprüsü'nde Tunca Nehri'ne katılır.

Meriç Nehri Edirne şehrinin batı tarafında dört konak yerde Samakov Dağları'ndan, Köstence ve İhtiman Dağları'ndan gelir. Bu da Mihâl Köprüsü altında Tunca Nehri'ne ve Arda Nehri'ne karışıp deryâ olur.

Meriç Nehri'nin Edirne şehrine faydası azdır. Ama Tunca Nehri ve Arda Nehri, Edirne şehrinin dört tarafında olan yetmiş adet adalar içindeki bağ ve bahçeleri, şebekeli bahçe ve bostanları ve bizzat cennet bahçesi olan Hünkâr Bahçesi'ni Tunca Nehri sulayıp şebboy gülîstânı ve menekşe bostanı hayat pınarı Tunca ile bütün ağaçlar ve meyve ağaçları tâze can bulup sanki her yer İrem Bağı, Konya'nın Meram'ı olur.

Tunca Nehri, tâ bu derece hayat

pınarıdır. Arda Nehri yine arı bir saf sudur. Bu, gülîstan ve bostanlara faydalıdır. Şehre faydalı değildir.

Bu üç büyük nehir, Mihâl Köprüsü altında deniz gibi olduklarında şehir etrafında olan adalar içinde nice yüz bağları bostanları sel olup harap eder. Eski bilginler, "İşin sonunda bu üç büyük nehir Edirne şehrinin helâk olmasına sebep olalar." diye kafesli kapı üzerinde Latin dili ile yazmışlardır.

Bu büyük şehrin suya ihtiyacı yoktur; ama eski belde olduğundan nice bin hayrat sâhipleri gelen giden yolcular ve çevredekiler için mahalleler ve çarşı pazar içinde hayat pınarı çeşmeler yapmışlar ki her biri zülâl suyundan nişan verir. Bunlardan başka nice bin at sakası ve arka sakası büyük nehir Tunca, Arda ve Meriç'ten su taşırlar.

SU ESNAFI BAHSİ

Dergâh ı âlî yeniçerileri sakaları esnafı 162 adet yeniçeri odalarının 700 sakası vardır. Her biri benekli, gül endamlı ve alacalı küheylân atlarının üzerlerine telâtin kırba ve telâtin kovaları yüklerler. Hasanî, Hüseyinî, Kerbelâ kâtîli, Tuna geçti kınalı atlarının yeleleri, kuyrukları, karınları, sineleri, kuskun ve paldımlarında çeşitli ziller ve çın-gıraklar takarlar. Her atın başını beyaz ablak sorguçlar ile donatırlar, sakalar

TÂRİH DÜŞÜRME

Evliyâ Çelebi *Seyahatnâme*'sinde İstanbul su yapılarının birçok özelliğini naklettiği gibi, bâzı çeşmelerin yapımına ebced ile târîh de düşürmüştür:

Lâleli Çeşme yakınında
Dârüssaâde Abbas Ağa
Sebîli'nin târihi:

*Eyliyâ Çelebi bu târîhi dedi cemîl
Âb-ı Kevser Hak için oldu sebîl,
sene 1081, M.1670-71*

Unkapanı kapısı içindeki Kaptan
Köse Ali Paşa Sebîli'nin târihi:

*Verince Evliyâ Çelebi teşnelere su
Dediler târîhini yâ Gânî hû,
sene 1082, M.1671.*

HAMAMLARIN DAĞITILMASININ ANLATILMASI

HASTALARA	EYÜP HAMAMI
ŞEYHLERE	AYASOFYA HAMAMI
SOFULARA	SOFULAR HAMAMI
AZEBLERE	AZEBLER HAMAMI
BOSTANCILARA	BOSTAN HAMAMI
PAZARCILARA	CUMAPAZARI HAMAMI
MÜLHİTLERE	ÇUKUR HAMAM
HİZLERE	HAVUZLU HAMAM
NAKKAŞLARA	ÇİNİLİ HAMAM
VÂSİTALARA	HACI KADIN HAMAMI
KORUCULARA	KOCA MEHMED PAŞA HAMAMI
KINCILARA	SARAÇHÂNEBAŞI HAMAMI
YENİÇERİLERE	YENİ ODALARBAŞI HAMAMI
IRGATLARA	IRGAT HAMAMI
CERRAHLARA	CERRAHPAŞA HAMAMI
ERMENİLERE	SAMATYA HAMAMI
SARAYLILARA	AKSARAY HAMAMI
KARA ARAPLARA	SIÇANLI HAMAM
VELİLERE	SULTAN BAYEZİD-İ VELÎ HAMAMI
DELİLERE	ALACA HAMAM
ZÂLİMLERE	ZİNCİRLİKAPI HAMAMI
MAZLÜMLARA	SULTAN SELİM HAMAMI
HAMALLARA	SIRT HAMAMI
ŞÂİRLERE	SULTAN SÜLEYMAN HAMAMI
DERVİŞLERE	HAYDAR PAŞA HAMAMI
ARAPLARA	TAHTAKALE HAMAMI

HASEKİLERE	HASEKİ HAMAMI
MÜNECCİMLERE	YILDIZ HAMAMI
BEZİRGÂNLARA	MAHMUD PAŞA HAMAMI
VÂLİDELERE	VÂLİDE HAMAMI
CÜNDİLERE	ATMEYDANI HAMAMI
MÜFTÜLERE	MÜFTÜ HAMAMI
ZÂİMLERE	GEDİK PAŞA HAMAMI
ZİRHÇILARA	DAVUD PAŞA HAMAMI
HOCALARA	HOCA PAŞA HAMAMI
SULTANLARA	SULTAN HAMAMI
MOLLALARA	MOLLA GÜRÂNÎ HAMAMI
RUMLARA	FENERKAPISI HAMAMI
HÂNEDELERE	BALAT HAMAMI
EŞKİYÂLARA	HANÇERLİ HAMAMI
SÂZENDELERE	LONCA HAMAMI
GEMİCİLERE	KADIRGA LİMANI HAMAMI
İMAMLARA	KÜÇÜK AYASOFYA HAMAMI
DİVAN EHLİNE	BAYRAM PAŞA HAMAMI
HADIMLARA	MEHMED AĞA HAMAMI
VEZİRLERE	ALİ PAŞA HAMAMI
CÖMERTLERE	LÜTFİ PAŞA HAMAMI
BAHÇIVANLARA	YENİBAHÇE HAMAMI
ARNAVUTLARA	EDİRNEKAPISI HAMAMI
MEVLEVİLERE	YENİKAPI HAMAMI
TAŞCILARA	SİLİVRİKAPISI HAMAMI
MAHPUSLARA	YEDİKULE HAMAMI

GİDİLERE	ÇARDAKLI HAMAMI
KÂTİPLERE	NİŞANCI PAŞA HAMAMI
TERCÜMANLARA	DRAĞOMAN HAMAMI
FELÇİLİLERE	TİHTÂB HAMAMI
OTURAKLARA	LANGA HAMAMI
LAĞIMCILARA	SARIGÖRZ HAMAMI
HÜKEMÂLARA	MÂCUNCU HAMAMI
KADIASKERLERE	KADIASKER HAMAMI
ACEMİLERE	ACEM OĞLANI HAMAMI
KANTARCILARA	VEZNECİLER HAMAMI
ŞATIRLARA	PERTEV PAŞA HAMAMI
OYUNBAZLARA	TASVİRLİ HAMAM
ŞÂFİİLERE	DARPHÂNE HAMAMI
ZAMPARALARA	KAFESLİ HAMAM
AĞALARA	KÜÇÜK AĞA HAMAMI
ARPACILARA	ARPA EMİNİ HAMAM
SEYYİDLERE	ABBAS AĞA HAMAMI
AVRATLARA	AVRATPAZARI HAMAMI
YAHÜDİLERE	ÇUFUT KAPISI HAMAMI
SEYİSLERE	AHIRKAPI HAMAMI
BUNAKLARA	KOCA MEHMED PAŞA
MASKARALARA	ŞENGÜL HAMAMI
KAPTANLARA	DENİZ HAMAMI
TEVHİT EHLİNE	KOCA MUSTAFA PAŞA HAMAMI
CÜCELERE	KÜÇÜK AĞA HAMAM
MAHBUPLARA	ÇELEBİ HAMAMI

İSTANBUL KALESİ DIŞINDA OLAN HAMAMLARI BİLDİRİR

MEVLEVİLERE	YENİKAPI HAMAMI
ÇADIRCILARA	OTAKÇILAR HAMAMI
KAVARA-ZENLERE	TOPÇULAR HAMAMI
ATICILARA	KEMANKEŞ HAMAMI
KOCALARA	ZAL PAŞA HAMAMI
HASTALARA	EYÜP HAMAMI
MÜEZZİNLERE	BÜLBÜLDERESİ HAMAMI
DERBEDERLERE	EYÜP YAKININDA DERE HAMAMI
MEZARCILARA	ULU BEY HAMAMI
KÂĞİTÇILARA	KÂĞİTHÂNE HAMAMI
ÇOBANLARA	SÜTLÜCE HAMAMI
KİREMİTÇİLERE	HASKÖY HAMAMI
YAŞILARA	PİRİ PAŞA HAMAMI
PEHLİVANLARA	KASIM PAŞA HAMAMI
SAĞIRLARA	KULAKSIZ HAMAMI
SARHOŞLARA	PİYÂLE PAŞA HAMAMI
HEKİMLERE	EMİR HEKİMBAŞI HAMAMI
KAPTANLARA	TERSÂNE'DE KAPTAN HAMAMI
AZEBİSTÂNA	AZEPKAPISI HAMAMI
OĞLANCILARA	GALATA'DA BOKLUCA HAMAM
MÜBTECİL KAVMİNE	GALATA'DA MÜBTECİL HAMAMI
ÜLEFCİLERE	KARAKÖYKAPISI HAMAMI
KULLARA	KULEKAPISI HAMAMI
YALANCILARA	TOPHÂNE YAKININDA YALANCI HAMAMI
TOPÇULARA	TOPHÂNE'DE ALİ PAŞA HAMAMI
ESKİCİLERE	TOPHÂNE'DE YAMALI HAMAMI
ÇAVUŞLARA	ÇAVUŞBAŞI HAMAMI
YAHÜDİLERE	TOPHÂNE'DE ÇUFUT HAMAMI
BEYLERE	GALATASARAY YAKININDA BEY HAMAMI

BALYOZLARA	GALATASARAY'DA BALYOZ HAMAMI
LAZLARA	FINDIKLI HAMAMI
MÂSUMLARA	BEŞİKTAŞ HAMAMI
HAYIR SÂHİPLERİNE	HAYREDDİN PAŞA HAMAMI
DİNDARLARA	YAHYA EFENDİ HAMAMI
FÂHİŞELERE	ORTAKÖY HAMAMI
BİNAMAZLARA	KURUÇEŞME HAMAMI
HİSARLIYA	HİSAR HAMAMI
DİLENCİLERE	İSTİNYE HAMAMI
REİSLERE	YENİKÖY HAMAMI
İÇKİCİLERE	TARABYA HAMAMI
BALIKÇILARA	BÜYÜKDERE HAMAMI
SEVGİLİLERE	SARIYER HAMAMI
ÇÂRESİZLERE	KAVAK HAMAMI
PAPAZLARA	YOROS KALESİ HAMAMI
KOZBEKÇİLERE	BEYKOZ HAMAMI
KUŞÇULARA	AKBABA SULTAN HAMAMI
KANLILARA	KANLICA HAMAMI
GEZİNTİ EHLİNE	ANADOLU HİSARI HAMAMI
HİRSIZLARA	ÇENGELKÖY HAMAMI
KUZGUNLARA	KUZGUNCUK HAMAMI
YOLCULARA	ESKİ VÂLİDE HAMAMI
GARİPLERE	ORTA VÂLİDE HAMAMI
KÖSELERE	KÖSEM VÂLİDE HAMAMI
AVCILARA	ARSLAN AĞA HAMAMI
KASAPLARA	KASAPBAŞI HAMAMI
HACILARA	HACI PAŞA HAMAMI
MEZARCILARA	TÜRBEDÂR HAMAMI
BAĞCILARA	KADIKÖY HAMAMI

W. H. Leitch, Çeşme Meydanı, 1835. Edirne.

siyah çizme, siyah meşin dolamalarla başlarında turna telleri ile atlarını türlü türlü çiçekler ile süslerler. Yayaları tarafında olan Allah'ın kullarına mataralar ve sumaklar ile temiz su dağıtıp "Sakkâ sebîlullah, Kerbelâ şehitlerinin ruhları için sebil!" diye bağırırlar. Çünkü bu topluluk da ekmekçiye yamaktır, zîra ekmek susuz, ev tuzsuz olmaz. Bu sakaların pîri, Selmân-ı Kûfî'dir. Selmân-ı Fârisî kuşağını bağladı, kabri Rey şehrinde, 130 yaşında âhirete göçtü. Bütün sakaların silsilesi ona çıkar. Bu esnafın zâbitleri Yeniçeri Ocağı'nda bölükbaşılardan bir çorbacı sakabaşıdır ki gedik sâhibidir, yoluyla gelip kethüdâ yeri ve muhızır ağa olur.

Şehir sakaları esnaf bunlar şehir sakasıdır, askerî değildir. İstanbul içinde 9999 çeşmeden âyan ve eşrâfa su taşıyıp kâr ederler. Pirleri yine Selmân ı Kûfî'dir. Bunların hâkimi hünkâr sakabaşısıdır, iş yerleri Ayasofya'dadır. Bu at sakaları, 1400 sakadır. Bunlar da atlarını türlü yeşil yaprak ve çiçeklerle süsleyip saf su dağıtarak geçerler.

Arka sakası esnafı nefer 8 bin, bunların pirleri Ebülkevsir Şâd ı Kürdî'dir, Selmân ı Fârisî kuşağını bağladı. Kerbelâ şehitleri için su dağıtırken İmam Hüseyin huzûrunda Yezidîler,

Şâdü'l-Kürdî'yi şehit etti. Kabri Kerbelâ Meydanı'ndadır. Bu topluluğun da ağaları hünkâr sakabaşısıdır. Bu esnaf, hep yaya olup arkalarında telâtin kurbaları, giyecekleri baştan ayağa siyah meşin dolamalar, başlarında ciğa teller, türlü türlü çiçekler takarlar, ellerindeki cam, billûr, necef taslar ve kâseler içine saf suyu doldururlar. İçinde billûr, akik, yeşim, balgamî taşlar parıldar. Bu tür altın yaldızlı parlak taslar ile bütün Müslüman gâzilere, "Saka, sebil, sebil içene rahmet, sebil!" diyerek hayat suyu dağıtırlar. İçen canlara "Cân u gönülden sahhan ve âfiyen (afiyet olsun)!" derler. Bâzıları, "Su, Hasan ile Hüseyin aşkına su!" derler. Bâzıları bu beyitleri okur: "İçen dil teşneye târih olupdur / Hüseyin i Kerbelâ aşkına sahan." Bâzıları, "Rableri de onlara gâyet temiz bir şarap içirmiştir." [İnsan sûresi, âyet 21] der. Bâzıları, "(Habîbim) hakîkat, biz sana Kevser'i verdik." [Kevser sûresi, âyet 1] der. Bâzısı, "Her diri şeyi de sudan yarattığımızı o küfredenler görmedi(ler) mi?" [Enbiyâ sûresi, âyet 30] deyip saf sular dağıtıp gazâlarda gâziler susuzluklarını giderirler.

Bâzıları caddeleri sularken şaka için seyircilerin üzerine rahmet suyunu mağfiret yağmuru gibi saçarlar. Bâzı

sakalar kamıştan su patlangıcı ile halk üzerine gizlice su serpip şakalar ederek geçerler. Artları sıra, Yeniçeri Ocağı sakabaşısı, hünkâr sakabaşısı at başı berâber adamları ile tepeden tırnağa silâhlı geçerler.

Karcıbaşı esnafı iş yeri birdir, sebzehâneye bitişiktir. Hünkârın karcıbaşısı yaz ve kış orada mevcuttur, nefer 300, karcı kayıkçıları nefer 300. Bu kayıkçılar, dâima Katırlı Dağları'na ve Mudanya'ya varıp Keşiş Dağı'ndan (Uludağ) gelen karları, buzları ve tatlı suları gemilere koyup İstanbul'a getirip pâdişah mutfağına, helvahâneye, hareme, sadrâzama, hâsılı 150 âyan ve eşrâfa tayın kar verilir büyük masârif-tir. Bu hizmete görevli, kar-buz kesici Bursa yürükleri ve taşıyıcı Mudanya katırcıları vardır.

Bu karcıbaşı hükmünde İstanbul etrâfında 9 karlık vardır; ama neferleri yoktur. Kış günlerinde kar rahmeti yağdığında bizzat sadrâzam, yeniçeri ağası, bostancıbaşı ve kaptan paşa, hepsi 250 bin eli küreklî, kızaklı asker olup Okmeydanı'nda Atıcılar Tekkesi dibinde Hünkâr Karlığı, Hasan Karlığı, Şucâ Karlığı ve Lendüha Karlığı'na derinti askeri gibi üşüşüp karları hamam kubbesi gibi top top edip yuvarlayarak karlıklar içine

itiverirler. Ağzına kadar karla dolduktan sonra yine Okmeydanı'nda Divdar Deresi'ni, Kepez, Ganizâde, Eyne Ayazma, Tozkoparan, Çoban ve Kanlı Deresi'ni, bütün bu dereleri rahmet kârıyla deryâ gibi asker doldurup depme ile ökçe vurup yerleştirirler ki sanki tek parça kardan kale olur.

Sonra kaptan paşa, Okmeydanı Tekkesi'nde sadrâzama ve diğer vezirlere büyük ziyâfetler verir, karcıbaşı etek toplayıp bütün tâbileriyle hizmet eder, zîra bu karlıklar onun direğidir. Ancak Kasımpaşa'da olduğundan kaptan paşa ziyâfet eder. Okmeydanı, Atıcılar hükmünde olduğundan Yeniçeri Ocağı'ndan bir oda tâlimhânecibaşı, atıcıbaşı ve diğer kemankeş ve kemandâr pehlivanlar da gelip hizmet ederler.

Ertesi gün, yine bütün asker, kaptanpaşanın 12 bin hizmetçisi, bostancıları ve yeniçerileri mîrî kazma, çapa ve kürekler ile deryâ gibi derinti askeri hepsi Eyüp'e gidip İdris Köşkü sahralarında olan karları () karlığına doldururlar. Yedi yerde de üstü açık karlıklar vardır. Önce Sultan Karlığı, Fâtih Karlığı, İdris Şeyh Karlığı, Korucu Karlığı adlı karlıkları doldururlar. Bundan başka Korudanı Vardamınc Deresi'ni, Boz Vâsıl Deresi'ni, Sütçü Deresi'ni, Nasıfpaşa Deresi'ni, bütün bu dereleri de ağzına kadar doldururlar. Bu günde nice yüz kazan yemek pişirip askere ve sadrâzama nefis yemekler ile yeniçeri ağası ziyâfet edip yine karcıbaşı etek toplayıp hizmet eder. Eyüp yoğurtçubası, Eyüp subası ve çobanlar kethüdâsı da hizmet ederler. Sonra temmuzda bu karistanı karcıbaşı korutup pâdişaha, vâlîde sultana ve sadrâzama tâyin olunan yerlere dağıtır.

Bu ordu alayında karcıbaşı, bütün adamlarıyla silâhlı olup kimi çıplak, başında kardan molla sarıkları, mücevvezeler, buzdan harbeler ve kardan binlerce topları birbirlerine vururken iki tarafta duran seyircilere de kar topları vurarak şakalar ederler.

Yüzlerce kızaklar ve arabalar üzerinde hamam kubbesi kadar karları çekerler. 70-80 katar katırları renk renk bayraklar ile süsleyip her birinde birer yük billûr gibi Keşiş Dağı (Uludağ) buzlarını keçe çullara koyup katar katar geçerler.

Bâzı çıplak karcıların ellerinde kar, buz küsküleri, külünkleri ve kulaklarının yanlarını delip turna telleri ile geçerler. Bâzıları böğürlerini delip kalın çapa sııkları sokar, bu tertip üzere karcıbaşı geçer. Bütün hoşafçı ve şerbetçiler karsız olmadığından karcıbaşının da bu bölük içinde büyük alay göstermesi Gâzi Murad Han fermânı oldu. Açık ve kapalı karlık, toplam 70 adettir, vesselâm.

HAMAMLAR – KAPLICALAR BAHSİ

İstanbul Hamamları

İstanbul'daki hamamların sayısı ve zîr saraylarındaki özel hamamlar, 14536, kale içindeki has ve avam hamamları 91, kale dışındaki hamamlar 65 adettir.

Tabiatımızdan dostlar arasında bir latife olması için bütün hamamları birer esnafa dağıtıp her çeşit sınıfa uygun hamamlar verdik. Böylece dört mevleviyette olan hamamları bildirir. Bu hamamlar, İslâm'ın güzel törelerindendir. Bütün Müslümanlar hamamlara girip yıkanarak temizlenirler, zîra Müslümanlara âyetlerle kesin hükümler inmiştir. "Eğer cünüp olduysanız, gusül abdesti alın." [Mâide sûresi, âyet 6] emrine uyarak bu hoş havalı hamamlarda temizlenip ibâdet ederler.

Önce İstanbul şehrinde kefere zamanında Azebler Hamamı, Tihtâb Hamamları var idi. Ancak İstanbul içinde ilk olarak Fâtih Câmii'nin amele ve ustaları için Irgat Hamamı yapılmıştır ki bütün işçiler yıkanıp câmiye temiz olarak hizmet etsinler.

Sonra ikinci hamam Azebler Hamamı, kefere tarzından çevrilip İslâm tarzı üzere yapılmıştır. Sonra Vefâ Hamamı, sonra Eyüp Hamamı yapılmıştır. Sonra Çukur Hamam yapılmıştır. Hâlâ bu hamamların onarımları Sultan Mehmed Gâzi vakfı tarafından yapılır. Mütevellileri her sene tâmir edip kirâyâ verirler. Büyük vakıftır.

İstanbul şehrinin içinde ve dışında, dört mevleviyet yerde toplam 151 hamam vardır. Ancak hakir Habeş, Sudan, İsvan (Asvan) ve Mısır ülkelerinde seyahatte iken İstanbul şehri içinde 17 hamam daha yapılmıştır, bunları görmedim. Ancak yukarıda yazılan hamamların hepsine girerek gezip görmek nasip olmuştur. Eğer her birinin hava-

sını suyunu, güzel yapılarını ve biçimlerini yazsam Seyahatnâme mecmuamız çok büyük bir kitap olur.

Bursa Hamamları ve Kaplıcaları

Bursa şehrinin hamamlarının anlatılması tamâmı (---) adet eski hamamlardır. Ama hepsinden havası, suyu, yapısı, hizmet edenleri ve esvapları pâk Çelebi Sultan Mehmed Hamamı, anlatmaya ve târif etmeye ihtiyâcı olmayan aydınlık bir hamamdır.

İnebeyi Çarşısı Hamamı, Yıldırım Han'ın evkâfıdır. Tahtakale Hamamı, Kayağan Çarşısı Hamamı, Bostancı Hamamı, Kale Hamamı, Bıçakçı Hamamı, Murâdiye Hamamı ve Yıldırım Hamamı... Bu hamamlar tamâmen çifte hamamlardır ki bütün insanlar içindir. Ev hamamlarının hepsi 3 bin'dir. Bu şehrin suyu bol olduğundan ev hamamları gâyet çoktur. Birkaçını ev sâhipleri kâr etmek için herkese açık hamamlar hâline getirip dışarıdan yeni kapılar açmışlar.

İlâhî kudret kaplıcaları yâni ılıca suyunun anlatılması; Anadolu'da ılıca derler, Arabistan'da (---) [humma] derler, Acem'de germâb derler, Rum'da kaynarca derler, Bursa'da kaplıca derler,

Moğolcada kerense derler, Rumeli'nde bana derler. Nice diyarlarda vardır.

Allah'ın işi bir tatlı su kükürt mâdenine uğrasa hekimlerin sözüne göre o su, ateşte kaynar gibi kaynayıp Allah saklasın pişirip helâk eder. Ama bu sıcak sulara, soğuk sular karıştırılarak ılık su hâline getirilir. Daha sonra insanoğlu ne kadar yıkanıp içse o kadar faydalıdır. Eski bilgiler ve hekimler yetmiş özelliğini yazmışlar. Çoğunlukla kükürtlü ve cıvalı hap kullananların dişleri dökülmüştür. Ama bu, Bursa'da nice yüz ılıca kaynakları vardır, kefare zamanındaki insanlar bu kaplıcaların özelliklerini bilmediklerinden üzerlerine bir yapı yapmamışlar.

Eski Kaplıca Gâzi Hüdâvendigâr'ın yapısıdır. Büyük bir kubbenin ortasında İmam Züfer görüşü üzere büyük bir havuzu var ki ona ondur. Dört tarafında Haneffî kurnaları ve iki adet halvetleri vardır. İnsan girdiğinde yeniden hayat bulur. İnsanoğlunun vücûdu kulak memesi gibi yumuşak olup teninden insan eli sabunda kayar gibi kayar. Ancak suyu gâyet sıcak ve harâretli yaratılmıştır. Kullanmadan önce soğuk su karıştırırlar, gâyet faydalı kaplıcadır. İçenin sıkıntısını, zâhir hastalığını ve

yürek oynamasını giderir.

Ancak bu ılıcaya girmenin ilk şartlarını bilerek giren şifâ bulur, bilmeyip girenler zâtülcenp (akciğer iltihâbı) hastalığına tutulup bir gün ansızın Tanrı misâfiri deyip mezarlığa ve suskunlar vâdîsine korlar.

Faydalı şart odur ki ilk başta havuz kenarına varıp pâk abdest alıp abdestten sonra başını bir hayli sıcak suyla yıkaya. Daha sonra vücûduna döküp, vücûdunu haberdar edip, ondan sonra ayaklarını havuz içine sokup, bütün vücûduyla havuza girip safâ ede. Ancak çok durmayıp dışarı camekâna çıkıp çıplak durmaya. Zîra havuzda yumuşamış vücut dışarı soğukta çeşitli hastalıklara yakalanabilir. Hemen aceleyle örtünüp biraz dinlenmelidir. Yararlı olan terler dışarıda çıkıp peştamal ve havlu silecekleri tere bulaşır ki onları çıkarmalıdır. Daha sonra elbiselerini giyerek yeniden hayat bulur. Böylece etmeyen can, canından bıkip halka karşı gönül kırıcı olur. Gâyet sakınmak lâzımdır. Ne kadar yararlı ise pes o kadar zararlıdır. Bursa kaplıcalarının en faydalısı bu Hüdâvendigâr ılıcasıdır. Ve dışarı camekânı eski tarz olduğundan soğuk değildir.

Çekirge Sultan Kaplıcası bu da büyük bir evliyâullâhın nazargâhıdır. Yapısı derli topludur, ancak suyu uyuz hastalığına ve cüzam illetine yararlıdır. Suyundan 40 gün içen cüzamlı, 40 yıllık cüzamdan Allâh'ın izniyle kurtulur. Saç sakal ve kılları eskisi gibi yerine gelip, nefesi Dâvûdî bülend nefes olup, nefis sâhibi de olup çoluk çocuğa karışa. Zîra cüzam ve miskin kaşı ve kirpiği dökülüp nefesi ve nefsi bozulur. Allah saklasın, bulaşıcı hastalıktır ki aslandı kaçır gibi kaçmak gerek demişler. Onun için bütün Anadolu topraklarında miskinler mahallesi, şehirlerin dışında kurulmuş başka semttir.

Kükürtlü Kaplıca bu da bir ufak tefek binâlı ılıcadır; ama gâyet sıcaktır ve çok kükürtlüdür. Fakat faydası o derecedir ki bir insan Banaz ve Honaz kasabası halkı gibi giciyik yahut kızıl uyuz olsa, bu kükürtlü ılıcasında başka tellâklar vardır, uyuz hâllerini çok çok iyi bilip uyuzluktan haberdar olmuşlardır, onlar uyuz olan adamlara pâk keseler sürüp, kükürtlü halvetine girip yarım saat tahammül edene aşk olsun. Dışarı çıkıp bir eski gömlek giyip, bir gün bir gecede tâ ki acâyiplikler görüp Hüdâ'nın işini müşâhede ede. Bütün vücûdunun derisi kara kara soğan zarı gibi soyulup, vücûdu inci tânesine dönüp, gümüş tenli ve düzgün bedenli olur. Kükürtlü kaplıcası bu derece faydalıdır. Suyunu her zaman içse de yararlıdır.

Sözün kısası, bu Eski Kaplıca kasabasında 300 kadar bağ ve bahçeli evler vardır. Her birinde birer çeşit kaynar ılıcalar vardır. Kimi erkekler için ve kimi kadınlar için, kimi çocuklar için kimi gençler için, kimi yaşlı erkek ve kadınlar içindir. Her birinde birer çeşit büyük faydalar olduğunu Bursa halkı bildiklerinden çoluk çocukları ve âileleriyle bu Eski Kaplıca kasabasına gelip beşer onar gün tanıdıklarının hânelelerinde kalırlar, çoluk çocuklarıyla türlü türlü ılıcalara girip can sohbeti ederler. Erbâbına bellidir ki bu kadar kaplıcalar vardır, Cenâb ı Bârî her birinde birer özellik yaratmıştır.

Yeni Kaplıca bir kayalı yerde meydana gelmiştir. Bu da Eski Kaplıca gibi bütün binâları kurşun örtülü büyük bir yapıdır. Daha önce küçük bir yapı imiş. Süleyman Han gelip nice kere

girip nikriz hastalığından şifâ bulunca sadrâzamı olan Sarı Rüstem Paşa'ya, "Şurada büyük bir binâ ile bir hamam inşâ eyle!" diye ferman edince () târihinde bu Yeni Kaplıca'yı Rüstem Paşa yaptırmıştır. Semerkand, Belh, Buhara, Lûristan ve Moltan seyyahları, böyle sanatlı, sağlam ve büyük hamam görmedik derler. Camekânı geniş bir alan üzerinde büyük kubbelerdir ki sanki gök kubbedir. Camekânı bin adam alır büyük bir mekândır. "Gurûr etme libâs ı fahr ile ömr-i cihândır bu / Kabâ-yı cismine kor bunda herkes câme-kândır bu." diye duvar yüzünde iri tâlik yazısıyla yazılmıştır. Gerçekten mahallinde kaydolunmuştur.

Bu camekânın ortasında ham mermerden bir havuzu ve havuz içinde bir şadırvanı fiskeye gibi akmada, berrak bir tatlı sudur. Yüzden fazla nalın giyer natırları vardır. Ve nice mahbup yatır-kârları, pak tellâkları, pervâsız ve yüreği yaralı âşıkları vardır ve içeri büyük havuz üzerinde büyük bir kubbesi var ki bâzı hendese ilmi sâhipleri, yüz arşın yuvarlak yapı nurlu bir kubbedir, der. Tamâmı altıyüz adet billûr, necef ve moran camı ile süslenmiş gök bir kubbenin üzeri baştan başa lâcivert renkli kurşun ile kaplıdır.

Havuzu, fırdolayı, ona on büyük ada şeklinde geniş bir havuzdur ki sanki bir göldür. Dört tarafından altışar basamak mermer merdivenler ile inilir. Bu havuzun dört tarafında ham mermerden ejder ve arslan kelleleri heykelciklerinin ağızlarından sıcak su havuz içine akmaktadır. Ve "sovukluk" dedikleri mahalde bir şadırvanı var ki fışkıran suları kubbeye çıkar.

Bu havuzun dört tarafında, sekiz adet kubbe üzerinde büyük kubbe oturtulmuştur. Her kemer altında birer Hanefî kurna vardır. Onlarda yıkanan insanlar havuz içinde yüzmekte olan insanları seyredeler, bir seyirlik yerdir.

Bu aydınlık hamamın bütün döşemesi renk renk mermerlerdir ki sanki kuyumcu elinden çıkmış mînâdır. İki halveti var, sağ tarafındaki halvette bir küçük havuz var, suyu gâyet sıcaktır. Ancak yakınında soğuk su vardır. Sıcak su ile soğuk suyu birbirleriyle karıştırırlar, ikisinin karışımından ılık su meydana gelir. Gerçi bu sıcak suyun ya-

rarları meşhur değildir; ama rahatlatıcı, gönül açan ve aydınlık yapı, ibret verici bir hamamdır.

Kaynarca Kaplıcası bu da yararlı ılıcadır. Daha nice ılıcalar vardır, ancak "Garip, kör gibidir." sözüne uygun olarak ilk seyahatimiz olup bu ellerin yabancı olduğu müddetinde isimlerini bilmiyoruz ve pek çoğuna da girip görmedik.

Edirne Hamamları

İbret verici hamamları bildirir tamâmı (---) adet gönül açan, hoş ve aydınlık hamamlardır ki elimizden geldiği kadar bildiğimiz derece yazılır. Evvelâ bunlardan bâzıları:

Üçşerefeli Hamamı; suyu, havası, yapısı ve hizmetçileri pak ve temiz büyük hamamdır. Bütün duvarlarından ve bütün kubbelerinden bir damla ter ve nem sızma ihtimâli yok bir hoş kokulu hamamdır. Tahtakale Hamamı; (---) (---) yapısı eski tarz büyük hamamdır. Murad Bey Hamamı; eski tarz ve büyük yapı hamamdır, ama suyu tatlıdır. Mezid Bey Hamamı; gerçekten de yıkananları çoktur. Kale içinde, Topkapısı Hamamı; beğenilir ve bilinir değildir. Bayezid Han Hamamı; câmiye yakın Tunca Nehri kenarındadır, ama biraz sovucağıdır, ama paktır. Mihal Bey Hamamı, gâyet büyük hamam olduğundan birkaç halvetinde debbağlar gök rengi, kırmızı, sarı, gül rengi ve turuncu sahtiyan boyarlar. Ağa Hamamı; Kıyık mahallesinde bir hoş havalı hamamdır. Beylerbeyi Hamamı; acep gönül açan hamamdır. Ahî Çelebi Hamamı'na, Oğlan Hamamı derler. Zîra bir halvetinde bir kurna, yanında beyaz ham mermerden bir mahbup güneş parçası tellâk civânı resmi var ki sanki o resim canlıdır. Her ne tarafından o resme baksan o resim de bakıp tebessüm eder zannedersin. Onun için bu hamama, Oğlan Hamamı derler, ama câmi sâhibi Molla Ahî Çelebi hazretlerinin yapısı bir hoş havalı hamamdır. Kadiasker Hamamı; her malzemesi, tellâk hizmetçileri ve ham mermerleri pak hamamdır. Kızlarağası Hamamı; Sultan IV. Mehmed Han'ın Dârüssaâde Ağası Yusuf Ağa bu harap hamam fil damı iken münâsip bir yerde çok gerekli olduğundan tatlı bir hamam etmiştir ki Edirne şehrinde

değil Rumeli diyârında benzeri yoktur. Gerçekten de yerinde büyük bir hayrat oldu.

Osmanoğlu taht merkezi olan Edirne şehrinde hânelerdeki özel hamamların anlatılması; Edirne şehri ileri gelenlerinin tanıklıklarıyla bu üçüncü taht merkezi olan Edirne’de toplam 3150 adet büyük hâne hamamları vardır ki nice yüz vezirler, devlet adamları sarayları ve ileri gelenlerin evlerinde ikişer üçer özel hamamları vardır. En sıradan hânede bir gusûlhâne vardır, diye Edirne ileri gelenleri övünürler. Gerçekten de nicesine hakir vâkıfım ki ikişer üçer hamamları vardır. Edirne şehri içinde gördüğümüz sultan hayrat yapılarından başka nice bin yüksek yapılar, imâretler ve çarşılar sayısızdır. Ancak bu hakir, kısaltarak yazdık. Zîra bizzat imâretleri yazdığımızdan bin kez daha fazladır.

HAMAMCI ESNAFI BAHSİ

Hamamcılar esnafı İstanbul’un dört mollalık (kadılık) yerinde 151 hamamın esnafı, esnaf alayında bütün silâhlı geçerler, zengin ve iyi kimselerdir. Pirleri Muhsin bin Osman’dır. Hz. Ali huzûrunda Selmân ı Pâk’in kemerini bağladığı sekizinci pirdir. Bu hamamcılarının hepsi küheylân atlara binip hizmetçileri arabalar üzere keçeden hamamlar edip aydınlık camlar ile süsleyip, “Gele Vefâ Hamamı’na canım, gire Hacı Kadın Hamamı’na hanım, göre Çinili Hamamı canım.” diye mısra söyleyip; çıplak dilber tellâklar, “Nîlgûn futaya sarmış beden-i uryânın” diye çağırarak hamamlarıyla birlikte geçerler.

Tellâklar esnafı dükkân, nefer toplam 2 bin’dir. Pirleri Ubeyd i Mısıri’dir. Selmân ı Pâk belini bağladığı yedinci pirdir. Kabri yine Mısır’da, büyük mezarlıktadır. Bu tellâklar bütün çıplak olup ibrişim peştamallar ile dilberleri kâküllelerini dağıtıp ellerinde kese, bellerinde bıçak taşı ve kokulu sabun ile birbirlerine kese ve sabun sürerek geçerler.

Natırlar esnafı nefer bindir. Pirleri Mansur bin Kasım’dır. Selmân ı Pâk’in belini bağladığı dokuzuncu pirdir, kabri Baalbek yakınında Cebel i Lübnan’dadır. Bu natırlar da bellerinde peştamallar üzere kılıçlarını kuşanıp ayakları ve

baldırı çıplak olup çimşir, abanoz ve sedef işlemeli nalınlar ile silâhlı geçerek salındıklarında bütün halk gülüp hayran olurlar. Bu hâlleriyle geçerler.

Çamaşırcılar esnafı dükkân 300, nefer 500’dür. Pirleri (---), kabri (---)’dedir. Bunlar arabalar üzere dükkânlarında esvap yıkayıp pâk esvapları serip geçerler.

Lekeciler esnafı dükkân 10, nefer 20’dir. Pirleri (---)’dir. Bu kavmin dükkânları Bayezit Meydanı’ndadır. Bir esvapta leke olsa ona bir ilâç edip ol lekeyi kaybederler. Seçkin sanattır ki asla değerli esvâbın rengi değişmez.

Nûre, yâni hırızmacılar esnafı nefer

50, bunlar bâzı hamam kapılarında hırızma satarlar, dükkânsız bir alay fukaralardır. Bunlar da arkalarında torbalar ile nûre satıp, “Nûre ile pâk edüben nûr ederiz.” diye bağırarak geçerler.

Bu hamamcılar, yamakları, hepsi silâhları ile geçip şeyhleri, yardımcılar, çavuşları ve hamamcibaşısı hep küheylân atlar üzerinde, artları sıra sekizer kat mehterhâneler ile silâhlı geçerler. Yollarda herhangi dağ, bağ ve çayırda keçeden hamamlar yapıp içine kömürler yakıp Müslüman gâziler yıkanır. Bu hamamcılar yamağı hep 6 esnaftır, dükkânları (---)dır ve tamâmı (---) askerdir.